

УДК 336.71

Довгань Ж. М.,*доктор економічних наук, професор кафедри банківського менеджменту та обліку Тернопільського національного економічного університету*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Проаналізовано переваги та загрози для фінансової стійкості банківської системи (ФСБС), що виникають при занадто високому рівні зобов'язань щодо лібералізації умов торгівлі фінансовими послугами, які приймає країна при вступі до Світової організації торгівлі (СОТ). Побудовано багатофакторну регресійну логіт-модель, що дозволило обґрунтувати пропозиції щодо коригування фінансової політики України в контексті забезпечення ФСБС.

Ключові слова: Світова організація торгівлі (СОТ), фінансова стійкість банківської системи (ФСБС), іноземний капітал, режими споживання банківських послуг, багатомірна логіт-модель.

Проанализированы преимущества и угрозы финансовой устойчивости банковской системы, что возникают при слишком высоком уровне обязательств относительно либерализации условий торговли финансовыми услугами, которые принимает страна при вступлении в ВТО. Построена многофакторная регрессионная логит-модель, что позволило обосновать предложения относительно корректировки финансовой политики Украины в контексте обеспечения ФСБС.

Ключевые слова: Всемирная торговая организация (ВТО), финансовая устойчивость банковской системы (ФСБС), иностранный капитал, режимы потребления банковских услуг, многомерная логит-модель.

Advantages and threats are analysed for financial firmness of the banking system (FSBS), that arise up at the too high level of obligations in relation to liberalization of term-of-trades by financial services that is accepted by a country at the prelude of World organization of trade (WTO). A multivariable regressive logit-model is built, that allowed to ground suggestions in relation to adjustment of financial politics of Ukraine in the context of providing of FSBS.

Keywords: World organization of trade (WTO), the financial firmness of the banking system (FSBS), foreign capital, modes of consumption banking, multivariate logit model.

Постановка проблеми. Із розвитком та поступовим розширенням торгових зв'язків у світі особливе значення у сучасному міжнародному фінансово-економічному середовищі відіграє діяльність Світової організації торгівлі (СОТ). Незважаючи на основні цілі діяльності СОТ, вона також є певним регулятором, а відповідно і чинником впливу на обсяги та напрям світових фінансових потоків, а також на економічні системи держав, що, відповідно, відображається на фінансовій стійкості національних банківських систем.

Сьогодні все більше країн прагнуть стати учасниками СОТ, оскільки, незважаючи на суто економічні переваги, що ґрунтуються на зниженні або знищенні торгових бар'єрів, система СОТ має позитивний вплив також на соціальну та політичну ситуацію в країнах, що відповідно має позитивний вплив на індивідуальний добробут громадян. Також варто акцентувати увагу на перевагах системи СОТ для економічного, політичного та соціального середовища для держав-учасниць, адже залучення будь-якої країни до системи СОТ створює додаткові можливості для налагодження ефективних міждержавних економічних та політичних зв'язків.

Неможливо не зазначити, що зростання обсягів товарообороту призводить до зростання обсягів фінансових потоків, що проходять через національну банківську систему, сприяючи розвитку її основних ланок та підвищуючи тим самим її фінансову стійкість. Так, розвиток комерційних банків країни досягається через зростання попиту на банківські послуги та грошового обороту, а центральним банкам це дозволяє залучати додаткові валютні ресурси на більш вигідних умовах, що сприяє підвищенню обсягів резервування та присутності іноземного капіталу в країні). Саме з цих причин можна пояснити прагнення країн з перехідною економікою до інтеграції до СОТ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз джерел і публікацій відомих міжнародних експертів показує, що проблеми наслідків лібералізації у сфері надання фінансових послуг не є однозначними. По-перше, лібералізація у сфері надання фінансових послуг (особливо – банківських) може бути корисною, оскільки вона не тільки стимулює ринок фінансових послуг сам по собі, але може також сприяти і торгівлі товарами та стимулювати спеціалізацію промисловості і збільшувати товарообіг. Це підтверджується дослідженнями К. Коедека і Дж. Кремерса [1], М. Даца і А. Хайрі [2], які виявили, що

в Європі більш ліберальне регулювання товарного ринку позитивно позначилося на показниках економічного зростання. Інші дослідники, зокрема Дж. Гвартней, Р. Лоусон і Р. Холкомб [3] виявили, що більш високий ступінь економічної свободи підвищує показник економічного зростання. По-друге, за результатом досліджень Н. Таміріса [4], зобов'язання щодо лібералізації умов надання фінансових / банківських послуг можна розглядати як спосіб сигналізації про серйозність тієї чи іншої країни для потенційних іноземних інвесторів, зокрема – іноземних банків. По-третє, зобов'язання щодо лібералізації умов надання фінансових / банківських послуг можуть позитивно впливати на фінансову стійкість банківської системи та економічне зростання в цілому. Ф. Кідланд і Е. Прескотт [5] виявили, що чітко визначені правила дозволяють економічним агентам користуватися більшою стабільністю, визначеністю та прозорістю при прийнятті рішень. Що стосується зобов'язань щодо лібералізації банківського сектора, то низький рівень зобов'язань залишить високий рівень невизначеності на ринку банківських послуг. Таким чином, міжнародні банки можуть чекати, щоб розширити свою присутність у країні до зниження рівня загальної невизначеності за рахунок чіткого і високого рівня зобов'язань.

Українські вчені О. І. Барановський, В. М. Геєць, О. В. Дзюблюк, І. Б. Івасів, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, М. І. Савлук приділяють значну увагу інтеграційним процесам, які відбуваються у фінансово-банківській сфері, впливу іноземного капіталу на банківську систему. Проте в працях вітчизняних та зарубіжних вчених відсутній комплексний підхід до висвітлення проблем і ризиків, які можуть виникнути через лібералізацію умов надання фінансових/банківських послуг відповідно до вимог СОТ для фінансової стійкості банківської системи.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї наукової статті є дослідження тенденцій впливу лібералізації фінансового ринку відповідно до вимог Світової організації торгівлі (СОТ) на фінансову стійкість банківських систем країн світу.

Виклад основного матеріалу. Фінансова та, відповідно, банківська система мають можливість залучення додаткового капіталу для фінансування відсталих галузей національної економіки, що призводить до вирівнювання економічного розвитку країн та власне розвитку фінансових систем. Відповідно, з кожним роком все більше країн намагаються стати повноправними членами СОТ та отримати всі ті переваги, що отримують економіки країн-учасниць. Водночас, міжнародні експерти та опозиційні політичні сили різних країн зазначають, що основна мета СОТ, а саме розповсюдження та популяризація принципів і правил вільної торгівлі та, за рахунок цього, стимуляція економічного зростання країн, на практиці не досягається. Крім того, фахівці зазначають, що вільна торгівля не сприяє підвищенню рівня життя населення країн з перехідною економікою – вона є стимулятором для прискорення збагачення розвинених країн та найбагатших громадян. Діяльність СОТ критикують також за надмірні вимоги до країн-членів у лібералізації їх економічних режимів щодо транснаціональних корпорацій та розвинених країн, тобто застосування елементів економічної дискримінації щодо інших учасників світового товарообороту.

Вступ до СОТ потребував від країн – учасниць підписання та виконання вимог щодо лібералізації в сфері торгівлі фінансовими послугами. Зокрема, йдеться про ратифікацію цими країнами П'ятого протоколу. Найбільш важливими формами транскордонного споживання фінансових послуг, що визначені цим протоколом, є: режим 1, який розуміється як традиційні міжнародні торговельні потоки та комерційна присутність; режим 2 – споживання за кордоном, коли резидент купує фінансові послуги на території іншої країни; режим 3, який включає в себе прямі іноземні інвестиції; режим 4 – постачання через присутність фізичних осіб у формі незалежних візитів фінансових консультантів або тимчасової роботи співробітників банків у філіях на території іншої країни.

Розглянемо більш детально вплив Світової організації торгівлі на фінансову стійкість банківської системи України. Одним із найдискусійніших питань, яке постало перед українським урядом при вступі до СОТ, є адаптація законодавства, що регламентує функціонування фінансового сектора, зокрема Закону України “Про банки та банківську діяльність”, що, відповідно до вимог організації та взятих нашою країною зобов'язань, повинно дозволити безпосереднє відкриття філій банків іноземного походження на території України. Змінений закон передбачає можливість відкриття філій та представництв іноземних банків на території України через 5 років після вступу, тобто у 2013 р. Разом із певними змінами у принципах функціонування фінансового сектора гостро постають проблеми його економічної безпеки та фінансової стійкості, оскільки присутність філій іноземних банків та нарощування обсягів іноземного капіталу в економіці країни може слугувати у певному сенсі дестабілізуючим чинником.

Ще однією проблемою, яка виникає в контексті вищезгаданого, є забезпечення необхідного рівня відкритості фінансового ринку України для більш ефективного входження на них іноземного капіталу. Проте за таких умов відбудеться значне загострення конкуренції, що автоматично означає ліквідацію неконкурентоспроможних банків.

Однак навіть за умови розвитку найгіршого сценарію, відповідно до якого із загостренням банківської конкуренції більшість вітчизняних банків постануть перед проблемами втрати платоспроможності та будуть ліквідовані, на ринку залишаться лише найсильніші банки, з погляду структури і достатності їх капіталу та активів, стабільних ринкових позицій. У довгостроковій перспективі це сприятиме зміцненню фінансової стійкості банківської системи.

Водночас, на думку експертів, це лише попередня та найбільш оптимістична оцінка ситуації. На практиці такі процеси можуть призвести до непередбачуваних явищ, найбільш небезпечним з яких є можливість виникнення ланцюгової реакції у вигляді банкрутств інших українських банків та, як результат, до появи системної банківської кризи. Саме з цих позицій питання присутності філій іноземних банків на території України є досить дискусійним, а невизначеність економічного ефекту від цього процесу лише загострює боротьбу між прихильниками та критиками вступу України до СОТ.

Іншим, не менш важливим питанням, яке не було вирішене під час підписання угод щодо вступу нашої держави до Світової організації торгівлі, є частка ринку, яку можуть займати філії іноземних банків.

Варто також зазначити про такий супутній чинник, що є наслідком виконання умов вступу до СОТ, як обов'язковість розкриття корпоративної інформації про реальних власників (акціонерів) комерційних банків. Ця вимога має особливе значення для України, оскільки високий рівень економічної та політичної нестабільності призводить до значної тінізації економіки, а відтак і походження банківського капіталу часто було невстановленим. Сьогодні НБУ систематично оприлюднює дані про реальних власників банків та їх частку у статутному банківському капіталі. Проте така інформація може призвести до втрати ринкових позицій вітчизняних комерційних банків.

Проблема полягає у тому, що навіть оприлюднені дані про власність можуть часто не відповідати дійсності, оскільки більшість малих українських банків відкривалися для обслуговування лише окремих операцій з окремими підприємствами, а також з оформленням права власності на третіх осіб.

Останнім із найбільш вагомим дестабілізуючих чинників, що лише опосередковано стосується інтеграції України до СОТ, є ненадійна система гарантування вкладів населення. Сучасні українські фінансово-економічні реалії, які значною мірою стали наслідками загострення впливу світової економічної кризи, вказують на неадекватне реагування вітчизняної банківської системи на несприятливі впливи міжнародного економічного середовища у сфері забезпечення погашення зобов'язань банками перед населенням.

Таким чином, невизначеним залишається вплив лібералізації законодавства на фінансову стійкість банківської системи, бо цей процес зустрічає як значну прихильність, так і не менш авторитетну критику.

У травні 2008 р. Україна стала 152 офіційним членом СОТ, відкривши кордони для гравців фінансового ринку інших держав, а вже в третьому кварталі 2008 р. зіткнулася з наслідками світової фінансової кризи. Саме тому особливий інтерес становить підтвердження чи спростування гіпотези, що вступ до СОТ та прийняття на себе дуже жорстких вимог щодо лібералізації у сфері фінансових послуг (табл. 1) спровокували втрату фінансової стійкості вітчизняною банківською системою та зменшили можливості України самостійно її подолати.

Таблиця 1
Обмеження по режимах споживання, прийняті Україною при вступі до СОТ [6]

	Режим 1 Транскордонне споживання	Режим 2 Споживання за кордоном	Режим 3 Комерційна присутність	Режим 4 Присутність фізичних осіб
Прийом вкладів інших зворотних коштів від населення	-	-	-	+
Кредитування (включаючи споживчі кредити, іпотеку, факторинг та проектне фінансування)	-	-	-	+
Фінансовий лізинг	-	-	-	+
Платежі та грошові перекази (включаючи кредитні картки, дорожні чеки і банківські векселі)	-	-	-	+
Гарантії і зобов'язання	-	-	-	+

Ми висунули гіпотезу, що занадто високий рівень зобов'язань щодо лібералізації у сфері торгівлі фінансовими послугами, які приймає на себе країна при вступі до СОТ, негативно позначається на рівні ФСБС. З метою емпіричної перевірки цієї гіпотези в роботі побудовано багатовимірну регресійну логіт-модель, що ґрунтується на узагальненій інформації щодо економічного розвитку 41 країни-учасниці СОТ за період 1999–2010 рр., у більшості яких за період дослідження були банківські кризи (табл. 2).

Таблиця 2

Результати дослідження впливу рівня зобов'язань, прийнятих країною при вступі до СОТ, на ймовірність втрати ФСБС

Змінні		Окремі характеристики регресійних рівнянь							
		Рівняння 1*		Рівняння 2*		Рівняння 3*		Рівняння 4*	
		К	РЗ	К	РЗ	К	РЗ	К	РЗ
Контрольні змінні	Темп зростання реального ВВП	-0,157	0,01	-0,151	0,01	-0,150	0,01	-0,151	0,01
	Реальна ставка відсотків	0,021	0,01	0,022	0,01	0,021	0,01	0,024	0,01
	Інфляція	-0,001	–	-0,002	–	0,006	–	-0,001	–
	Відношення грошового агрегата М2 до резервів центрального банку в іноземній валюті	-0,000	–	-0,000	–	-0,000	–	-0,000	–
	Зміна валютного курсу	0,012	0,01	0,012	0,01	0,008	0,10	0,012	0,01
	Темп зростання кредитного портфеля банків	0,017	0,10	0,015	–	0,019	0,10	0,017	0,10
	ВВП на душу населення	-0,067	0,05	-0,069	–	-0,055	0,05	-0,063	0,01
Незалежні змінні	Рівень зобов'язань щодо лібералізації ринку фінансових послуг у середньому по трьом режимам	0,397	0,10	–	–	–	–	–	–
	Режим 1 – Транскордонне споживання	–	–	0,412	0,01	–	–	–	–
	Режим 2 – Споживання за кордоном	–	–	–	–	0,471	0,01	–	–
	Режим 3 – Комерційна присутність	–	–	–	–	–	–	0,338	0,05
Адекватність моделі	Скорегований коефіцієнт детермінації Амемії	51,17	0,05	53,69	0,01	55,03	0,01	54,02	0,01
	Інформаційний критерій Акаїке	241	–	240	–	242	–	239	–

Примітки: К – коефіцієнти незалежних і контрольних змінних в регресійних рівняннях; РЗ – рівень значущості коефіцієнта К;

* Рівняння 1-4 формувалися залежно від обраної незалежної змінної: в рівнянні 1 незалежною змінною є рівень зобов'язань у середньому по трьом режимам споживання фінансових послуг, в рівнянні 2 – по режиму 1, в рівнянні 3 – по режиму 2, в рівнянні 4 – по режиму 3.

На основі порівняння країн-учасниць СОТ за рівнем зобов'язань щодо відкритості ринку фінансових послуг, прийнятих при вступі до СОТ, за кількісною шкалою, що застосовується фахівцями МВФ, виявлено, що при вступі до СОТ Україна прийняла на себе максимально можливі зобов'язання по трьом з чотирьох можливих режимів споживання фінансових послуг, тоді як, наприклад, рівень зобов'язань Китаю по всім режимам є нульовим, Канади – максимальним тільки по другому режиму тощо.

Поряд з низкою інших контрольних змінних у логіт-модель включаються незалежні змінні, що описують режим споживання фінансових послуг та рівень зобов'язань, прийнятих на себе країною. Для всього періоду як залежна змінна буде використовуватися фіктивна змінна «ймовірність втрати фінансової стійкості банківською системою», значення якої дорівнює 0, якщо в досліджуваній період у країні криза не мала місця, і 1, якщо вона мала місце.

Ймовірність того, що банківська криза відбудеться в певний час у певній країні, є функцією вектора n незалежних змінних $X(i, t)$. Тоді позначимо фіктивну змінну показника «ймовірність втрати фінансової стійкості банківською системою» як $P(i, t)$. β – це вектор n коефіцієнтів, а $F(\beta'X(i, t))$ є функцією розподілу ймовірності, оціненої в $\beta'X(i, t)$. Тоді логарифмічну функцію максимальної правдоподібності моделі можна записати так:

$$\ln L = \sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^n P(i, t) \ln (F(\beta'X(i, t))) + (1 - P(i, t)) \ln(F(\beta'X(i, t))) \quad (1)$$

Інтерпретуючи логіку побудови функції (1), важливо пам'ятати, що оцінені коефіцієнти не є показниками чутливості показника «ймовірність втрати фінансової стійкості банківською системою» до зміни змінної, що аналізується, тобто не вказують на збільшення ймовірності настання банківської кризи зі збільшенням на одиницю відповідних незалежних змінних, а відображають ефект зміни в незалежній змінній на $\ln(P(i, t)/(1-P(i, t)))$. Тому збільшення ймовірності втрати фінансової стійкості банківською сис-

темою залежить від початкової ймовірності (того, чи діагностувалися сигнали загрози втрати фінансової стійкості банківською системою до вступу в СОТ), а також від початкових значень усіх незалежних змінних і їх коефіцієнтів.

Принциповим для нас у межах цього дослідження є знак коефіцієнта, який вказує на напрям впливу зміни незалежних змінних. Іншими словами, зміна в незалежній змінній матиме різний вплив на ймовірність втрати фінансової стійкості банківською системою залежно від початкового рівня фінансової стійкості.

Обґрунтовуючи економічний зміст фіктивної змінної, яка характеризує настання кризи банківської системи та втрату нею фінансової стійкості, зауважимо, що кризу далі в дослідженні ми будемо ідентифікувати при умові настання однієї з перерахованих подій: рівень проблемних активів становить 10% і більше сукупних активів банківської системи; допомога банківському сектору з боку уряду або центрального банку становила 2% ВВП і більше; проблеми банківського сектору призвели до великомасштабної націоналізації банків; проблеми банківського сектору призвели до банкрутства кількох банків або впровадження надзвичайних заходів (таких як мораторій на повернення депозитів, підвищення рівня гарантування депозитів) [7].

Як видно з табл. 2, розрахунки показують позитивний вплив рівня зобов'язань щодо лібералізації торгівлі фінансовими послугами в рамках СОТ на ймовірність настання банківської кризи.

Висновки. Таким чином, прийняття Україною на себе максимально жорстких зобов'язань щодо лібералізації у сфері надання фінансових послуг при вступі до СОТ спровокувало втрату фінансової стійкості вітчизняною банківською системою. Цей висновок зроблено на основі побудованої багатofакторної регресійної логіт-моделі, яка ґрунтується на узагальненій інформації щодо економічного розвитку 41 країни-учасниці СОТ за період 1999–2010 рр. Отримані позитивні значення коефіцієнтів при незалежних змінних доводять, що ймовірність настання банківської кризи напряму залежить від рівня зобов'язань щодо лібералізації торгівлі фінансовими послугами в рамках СОТ, що відповідно вимагає додаткової уваги з боку регуляторів ринку фінансових послуг щодо діяльності ринку в умовах глобалізаційних процесів.

Література:

1. Koedijk Kees Market Opening, Regulation and Growth in Europe / Kees Koedijk, Kremers Jeroen // *Economic Policy*. – 1996. – Vol. 23 (October). – P. 445–467.
2. Dutz Mark A. Does More Intense Competition Lead to Higher Growth? / Mark A. Dutz, Hayri Aydin. – *World Bank Working Paper No. 2320 (Washington)*. – 1998. – 78 p.
3. Gwartney James D. Economic Freedom and the Environment for Economic Growth / Gwartney James D., Randall G. Holcombe, Robert A. Lawson // *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. – 1999. – Vol. 155 (December). – P. 643–663.
4. Tamirisa Natalia Trade Policy in Financial Services / Natalia Tamirisa and others, // *IMF International Economic Policy Review*. – 2000. – Vol. 2. – P. 119–140.
5. Kydland Finn Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans / Finn Kydland C. Prescott Edward // *Journal of Political Economy*. – 1977. – Vol. 85 (June). – P. 473–491.
6. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>.
7. Demirgu-Kunt The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries / Demirgu-Kunt, Ash, and Enrica Detragiache // *IMF Staff Papers*. – 1998. – Vol. 1. – No. 45. – P. 81–109.